

Prohászka római Konzisztoriális- ügye (1911–1913)

TUSOR PÉTER

1967-ben született Gödöllőn. Történész, a PPKE BTK docense, az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport vezetője.

¹Archivio Segreto Vaticano (ASV), Archivio Concistoriale, Congregazione Concistoriale, Postiones, Albaregalen. (Székesfehérvár) (busta 1). I. Különálló iratok (4 Prohászka-levél). II. „S.C. Conc. Locus: Alba Reale in Ungh. Res: Circa il modo di agire del Vescovo. Num. Prot.: 827.” (kongregációs akta Prohászka 1911-es ügyének irataival). III. „Székesfehérvár (Alba Reale), Ungheria. Circa un discorso del Vescovo. Num prot. 1291/13. Die 19 Iulii 1913. Archiepiscopo Strigoniensi, ut in minuta. al. C.” (újabb kongregációs akta, az 1913-as ügy irataival).

²Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár – „A napbaöltözött ember”*. Gondolat, Budapest, 1994; Adriányi Gábor:

A budapesti Egyetemi Templom mívesen faragott barokk szószéke alatt emlékmű örökíti meg Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök halálát. Az 1927. április 2-án prédikáció közben bekövetkezett esemény 90. évfordulója a történeti *mnemoszúné* pillanata. A következőben az *emlékezés* alkalmával a püspök életútjának rejtélyes epizódját idézzük meg, a vatikáni levéltárban újabban hozzáférhetővé vált ismeretlen dokumentumok segítségével.¹

A magyarországi katolikus közvélemény 1911 nyárelőn megdöbbenéssel értesült róla, hogy az Index Kongregáció Rómában Prohászka három írását is az 1559 óta létező *index librorum prohibitorum*ra tette. Vagyis megtiltotta olvasásukat, mint a hitre és erkölcsre veszélyes, „modernista-gyanús” irományoknak. A *Modern katolicizmus* és a *Több békességet* két kisebb írás volt. Jóval jelentősebb *Az intellektualizmus túlhajtásai*, Prohászka tudományos akadémiai székfoglaló előadásának szövege, melyben a tudomány fejlődésébe vetett túlzó hit problémáit tárgyalta, a római döntnökök szerint nem elég körültekintően. Az Index-ügy leginkább Gergely Jenő, Adriányi Gábor és Szabó Ferenc kutatásainak köszönhetően jól ismert, még ha néhány részlet homályban is maradt és marad. Gergely Jenő a magyarországi előzményeket vizsgálta. Adriányi Gábor tárta fel az Index Kongregáció levéltárának forrásait. Szabó Ferenc teológiai megközelítésben vizsgálata az ügyet, elemezte az úgynevezett teológiai modernizmust, és az ellene X. Szent Piusz pontifikátusa alatt indított kúriai hadjáratot (integralizmus). Gyakran idézett tézise: „Prohászka modern volt, de nem modernista”.²

*

1911 nyarán nem csupán az Index Kongregációban folyt eljárás Székesfehérvár püspöke ellen. Az indexre tevő június 5-ei dekrétum tudniillik nemcsak a szóban forgó művek olvasását tiltotta meg, hanem előírta, hogy „mind a szerzőről, mind viselt dolgairól az aktákban kifejtett egyéb tényeket a Konzisztoriális Kongregáció vagy a bíboros államtitkár elé kell terjeszteni”. Azaz további intézkedés céljából a pápa és a szükséges döntés meghozatalára jogosult szentszéki hivatal tudomására kellett hozni őket. Az Index Kongregációtól a Konzisztoriális Kongregáció elé került az ügy. Az elé a kúriális hatóság elé, amelynek egyik feladata a püspökök működésének felügyelete

Prohászka Ottokár és a római Index. Szent István Társulat, Budapest, 2002; Szabó Ferenc: *Prohászka és a modernizmus*. In uő.

(szerk.): *Prohászka ébresztése I. Távlatok*, Budapest 1996, 73–175. További irodalom Frenyó Zoltán: *Prohászka index-ügye száz év távlatából*.

In Mózessy Gergely (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2009–2012*. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2012, 142–152.

³Életrajzát lásd Rocco Cerrato: *De Lai, Gaetano*. In: *Dizionario Biografico degli Italiani, vol. XXXVI*. Roma, 1988, ord. alph.

⁴ASV Congr. Concist., Pos., Albareg., II/6–8; vő. Adriányi Gábor: i. m. 53. 171. jegyzet; 64–66, 159–161, 166–171.

⁵ASV Congr. Concist., Pos., Albareg., II/9.

**Vaszary hercegprímás
válaszlevele
Gaetano De Lainak**

volt, és amely a 1908-as kúriai reformot (*Sapienti consilio*) követően a Római és Egyetemes Inkvizíció után a második legtekintélyesebb és a lehető legszélesebb jogkörökkel rendelkező kongregációnak számított. Az Inkvizícióval együtt közvetlen pápai irányítás alá tartozott, külön prefektusa nem volt. Élén az ultrakonzervatív Gaetano de Lai személyében bíboros titkár állt.³

Az „egyéb tényeket” az Index Kongregáció titkára, Thomas Esser De Laihoz címzett hosszas iratban foglalta össze 1911. június 14-én. Bíboros előjárói utasítására hivatkozva részletes tájékoztatást adott a Prohászkaival szembeni vádokról („accuse”). Az Esser levelében foglaltakról De Lai június 16-ai audienciáján számolt be X. Piusz pápának. Beszámolója igencsak alapos lehetett, hiszen magával vitte az eredeti gépiratot. Ennek hátoldalára jegyezte fel, hogy az egyházfő elrendelte: Esser küldje meg neki a „püspök viselkedésére” vonatkozó eredeti iratokat. De Lai június 19-ei levelében kérte el Essertől a dokumentumokat. A domonkos szerzetes június 24-én küldte meg ezeket, néhány figyelemfelhívó megjegyzés kíséretében. A történések egyértelműen abba az irányba mutatnak, hogy az indexre tételt követően, ennek mintegy kánoni büntetéseként további, még súlyosabb szankció volt készülőben a magyar főpap ellen 1911 nyarán.⁴

Valóban így volt. Székesfehérvár főpásztora hiába vetette alá magát engedelmesen az Apostoli Szék döntésének a megfelelő formában és tartalommal június 29-én írt levelében, ez kevésnek bizonyult. A Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára, a kúriai integralizmus és egyben X. Piusz pápaságának kulcsfigurája, Gaetano de Lai 1911. július 7-én Vaszary Kolozs hercegprímáshoz a legszigorúbb pápai titoktartási kötelezettség alatt („sub secreto Sancti Officii”) intézett levelében kérte a magyar hierarchia vezetőjének állásfoglalását: „vajon annak ellenére, hogy az említett főpap a napokban tudatta tanai visszavonását, ítéleted szerint nem kellene-e, és pedig milyen módon alkalmasabban gondoskodni a székesfehérvári egyházmegye kormányzásáról és javáról?” — olvashatjuk.⁵

Prohászka jövője magyar főpaptársa kezébe került. A hercegprímáséba, aki nem állta útját az indexre tételt útjára indító esztergomi *Vigilantia*-bizottságnak, sőt határozatait Róma elé terjesztette. Ha Vaszary csak egyet lép tovább a megkezdett úton, Prohászka nem megyéspüspök többé. Tudjuk, nem így történt — ami Vaszary érdeme. Balatonfüredről válaszolt De Lainak 1911. július 19-én: „Mérlegelve minden körülményt, melyek ebben az oly nagy súlyú ügyben megfontolásra érdemesnek tartom Eminenciádnak tisztelettel jelezni, hogy a dolgok jelen állása szerint nem alkalmas, hogy a mondott székesfehérvári egyházmegye kormányzásáról más-képpen történjen gondoskodás” — írta. Szerinte elegendő, hogy a tiltott művek visszavonásra kerültek. Emellett hangsúlyozta, hogy Prohászka „írásainak a tiltott könyvek jegyzékére tétele meglehetősen felkavarta sok katolikus lelkét. Az Egyház ellenségeinek kezébe pedig kardot adott, hogy az Apostoli Széknek az ügyben hozott leg-

⁶ASV Congr. Concist.,
Pos., Albareg., II/10.

magasabb ítéletét a vizsálkeltés istentelen szellemétől átitatva tiszteletlenül tárgyalják.”⁶

⁷*Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson Bécs 1912.* Bécs, 1913; Keményffy Kálmán Dániel: *Vaszary Kolos 1855–1905.* Esztergom, 1905; lásd a *Katolikus Lexikon* adatait is.

A jelek szerint Vaszaryt mind az indexre tétel, mind annak viharos hazai fogadtatása meglepte. A 79 éves főpap fizikai és szellemi állapota ekkor már erős kívánnivalót hagyott maga után. Csökkenő judíciumát mutatja, hogy miután a következő év őszén nem vett részt a bécsi, XXIII. Eucharisztikus Kongresszuson, melynek Ferenc József mellett Izabella főhercegnővel egyik magyar fővédnöke volt, az uralkodó azonnal lemondatta.⁷ Az újonnan felállított esztergomi *Vigilantia*-bizottságnak Prohászka művei voltak az első (és utolsó) római felterjesztései. Precedenst tehát nem vehetett figyelembe Vaszary. Az indexre tétellel és említett hazai hatásával mégis számolhatott volna, amikor két ízben aláírta a bizottsági felterjesztéseket. Az a tény, hogy a bizottság elnöke, Rajner Lajos segédpüspök és esztergomi általános helynök elégedetlen volt a római ítélet hatásával, és a püspöki körlevelekben kívánta látni az indexálás hírét, a hercegprímás pedig szemlátomást megijedt, bizonyítani látszik, hogy Vaszary korábban valóban Rajner püspök befolyása alatt cselekedett.⁸ 1911. júliusban, amikor is az esztergomi aulától távoli balatonfüredi nyaralójából írt De Lainak, viszont már nem érvényesülhetett a helynöki akarat.

⁸Vö. Adriányi Gábor: i. m. 30–31. és 70–71.

✱

Prohászka szilenciumra intése

⁹Adriányi Gábor: i. m. 191–195.

¹⁰Della Volpe bíboros prefektus 1911. szeptember 13-ai, De Laihoz intézett levelének gépelt, fejléces eredetije: ASV Congr. Concist., Pos., Albareg., s.f. [III/1].

¹¹ASV Congr. Concist., Pos., Albareg., II/5 és II/4. – Szabó Szádok két bírálata Prohászka indexált műveiről: Szabó Ferenc: *Szabó Szádok O.P. jelentései az Index Kongregációnak.* In uő.: *Prohászka Ottokár élete és műve, 1858–1927.* Szent István Társulat, Budapest, 2007, függelék.

A bencés hercegprímás levele leállította a Prohászka letételét célzó, az indexre tételt követően megindult konzisztoriális eljárást 1911 nyarán. A lemondásra felszólítás, netalán a javadalomtól megfosztás helyett a fehérvári püspök szigorú szilenciumot kapott 1912 őszén a Konzisztoriális Kongregációtól. Le kellett mondania felszólalását a soron következő katolikus nagygyűlésen.⁹ A szilenciumra felszólítás alapjául az Index Kongregáció prefektusa, Francesco della Volpe bíboros szeptember 9-ei pápai audienciája szolgált. Az ott elhangzottakról Della Volpe pár nappal később értesítette az ismételt eljáró Gaetao De Lait: „Öszentsége méltóztatott megparancsolni nekem, hogy értesítsem a Konzisztoriális Kongregációt arról, hogy tudassa monsignor Prohászkaival: a Szentszék akarata, hogy tartózkodjék, legalább egy időre bárminemű megnyilatkozástól”.¹⁰

Prohászka szeptember végi gyors és önérzetes válaszát — melynek végén azt kívánta, bárcsak olvashatná beszédeit De Lai, és idáig csak másolata volt ismert — a bíboros titkár október 11-én referálta X. Piusznak. Audiencia-feljegyzése szerint köszönetet kell mondani a püspöknek soraiért (vagyis hogy engedelmességet tanúsít), ám mivel beszédei olvasását óhajtják, küldje meg ezeket Rómába. A nyilvánvalóan De Lai által sugalmazott pontokat egy rendkívül érdekes *Nota* követi, miszerint „ha a püspök el fogja küldeni a mondott beszédeit, a Szentatya azt javasolja, hogy mutassák meg azokat páter Szabónak”.¹¹ Az itt előtűnő Szabó Szádok domonkos szerzetes volt Rajner mellett Prohászka másik fő magyar inkvizitora, Rómában kulcsszerepet játszott az indexre tételben, hamarosan ismét találkozunk vele.

¹²A jelenéstélt a 7. pont
rendelte el. A *motu proprio*
a jelentéstétel vonatko-
zásában szó szerint
megismétli a *Pascendi*
rendeletét, megerősít-
ve az enciklikába foglalt
előírást. Vö. Acta
Apostolicae Sedis 3 (1910)
n. 17, 655–680.

**Prohászka
megyéspüspöki
jelentése**

Székesfehérvár püspöke bölcs előrelátással nem küldte el beszé-
deit, nyilván sejtette, hogy a magyar szövegeket a *cardinale segretario*
nem személyesen olvasná. Ehelyett eljuttatta Rómába — az 1907-es
Pascendi Dominici Gregis enciklika és az 1910-es *Sacrorum Antistitum*
pápai *motu proprio* előírása alapján kötelező — megyéspüspöki je-
lentését az előírt antimodernista intézkedések megtételéről. Levelét
karácsony böjttjéről, vigíliájáról, 1911. december 24-ről keletkezett és köz-
vetlenül a pápának címezte.¹² A modernizmus vádjával indexre tett
magyar főpap élve a kínálkozó alkalommal, világosan és élesen el-
határolódott a Róma által kifogásolt tanoktól, irányzatoktól.

A hosszas jelentésben szól a szemináriumi nevelésről, oktatásról,
melynek alapja Aquinói Szent Tamás filozófiája. „Szívemen viselem
és figyelemmel kísérem — írja —, hogy milyen a tanárok lelkülete és
tanításuk módszere, nemkülönben ügyelek arra, nehogy bárki el-
térjen a szent tanítástól. Ezért minden vizsgán személyesen jelen va-
gyok, így nem csak az elvégzett tananyagról, hanem az oktatás ered-
ményességéről is képet alkothatok. — A szeminárium előjáróira és
tanáira vonatkozólag minden törődésemmel azon vagyok, hogy
olyanok kerüljenek kiválasztásra, akik egyaránt istenfélők és tudó-
sok. A legbiztosabban tudom, hogy egyikük sem fertőzött azon ta-
noktól, melyeket az egyház elítél, és egyikük sem méltatja azokat az
irányzatokat, melyek eltérhetnek minket az igazságtól.” Kifejti to-
vábbá, hogy egyházmegyéje és központja vidékies jellegű, a papság
nem ad ki könyveket, és nem is nagyon olvas, inkább újságokat já-
ratnak. A cenzori intézményt mégis bevezette. Felállította a moder-
nista tanok terjedésének megállítására hivatott *Vigilantia*-bizottságot
is (a hasonló esztergomi testület támadta őt meg): „Mivel azonban a
modernizmus nyomai e vidéki Magyarországon nem lelhetőek fel,
tárgyalnivaló anyagot e kigyótanok és mérgező irányzatok nem
szolgáltatathattak, ezért inkább munkáját a szociális intézmények
megismerésére és támogatására összpontosította, és a nép erkölcsi-
re, hitbuzgalmi gyakorlataira, misszióira, körmeneteire felügyelt”
— tájékoztatta X. Piuszt, miként arról is, hogy a Szentszék által elő-
írt esküt az egyházmegye minden papja letette.¹³

¹³A jelentés s.k. eredetije:
ASV Congr. Concist.,
Pos., Albareg., I/c.

**Újabb szilenciumra
intése**

¹⁴Uo.

E „*relatio de modernismo*” az eljárásrend szerint a Konzisztoriális
Kongregáció elé került, De Lai 1912. január 3-án válaszolt Prohászka-
nak. Tudatta, hogy „mindazokat, melyeket a jelentés magában foglal,
figyelmesen elolvastam és alaposan tanulmányoztam lelkem nagy
megelégedésére”.¹⁴ Székesfehérvár püspöke azonban 1912-ben sem
került le a Konzisztoriális Kongregáció napirendjéről. Az újabb in-
dexre tételi készülődésnek gróf Zichy János kultuszminiszter vetett
véget: február 19-én erélyes hangú levélben szólította fel Merry del
Val bíboros államtitkárt, hogy értesítsék Prohászka, mielőtt újabb ki-
fogásolt munkáját (*Magasságok felé*) áteszik az Index Kongregációhoz.
A miniszter fellépése mindazonáltal nem állta útját egy újabb szilen-
ciumra intésnek. De Lai 1912. március 22-ei pápai audienciáját köve-
tően szólította fel a püspököt arra X. Piusz nevében, hogy maradjon

¹⁵ASV Congr. Concist.,
Relationes Dioecesium,
Strigonen. (fasc. 826),
pall. 1928.

távol a Budapestre tervezett pedagógiai előadássorozatról. Ezúttal a meghívott előadó személye, a pedagógus, filozófus és szociáletikus Friedrich Wilhelm Foerster (1869–1966) szolgált a tiltás okául.¹⁵

¹⁶Vö. Adriányi Gábor:
i. m. 91.

Prohászka-ból erős érzelmi reakciót váltott ki a Kúria felszólítása. Április 5-én így ír róla barátjának, gróf Majláth Károly Gusztáv erdélyi püspöknek: „Múlt héten kaptam levelet a Congregatiótól, hogy mily nagy baj lesz az, ha Foerster-előadásokon megjelenek, miután a protestáns úr élete nem kifogástalan. Helyes, hát nem megyek el, de szívemből kívánom, hogy az olasz monsignorok élete olyan legyen, mint Foersteré. Tehát mindenbe beleütik az orrukát, abba is, amihez semmi közük; de talán valamely jó magyar katolikusként szúrta a szemét, hogy a XX. század pedagógiájával szemben egy krisztusi pedagógust léptetünk föl! Hát csak, rajta, így aztán befagy minden” — olvashatjuk sorait.¹⁶

¹⁷ASV Congr. Concist.,
Rel. Dioeces., Strigonen.
(fasc. 826), pall. 1928.

A püspök által említett „jó magyar katolikus” minden bizonynyal Szabó Szádok domonkos atya lehetett. A tiltás alapja az Index Kongregációhoz érkezett bejelentés volt, ennek nyomán kérte március 20-án részletes indoklás kíséretében a szintén domonkos Thomas Esser a Konzisztoriális Kongregáció vezetőjét, hogy „megtegye azokat a lépéseket, melyeket az ügyhöz tartozónak vél”.¹⁷

A Prohászka elleni utolsó római fellépés

Ugyancsak a két domonkos szerzetes, Esser és Szabó együttműködésén alapult a Prohászka elleni utolsó római fellépés. Az eset sajátossága, hogy bár ez is cenzúrázási kísérletnek indult, az Index Kongregáció hivatalosan már nem vett részt benne. Közvetlenül az egyházfegyelmi kérdésekben illetékes Konzisztoriális Kongregáció intézkedett. Szabó Szádok — ugyan név nélkül, de másvalaki aligha jöhet szóba — egy újabb székfoglaló értekezését vette szigorú bírálat alá. *A Mekkora mélység egy üres madárfészek?* című írását a püspök 1913. április 11-én olvasta fel a Petőfi Társaság ülésén, az *Intellektualizmus túlhajtásaihoz* hasonlóan a Magyar Tudományos Akadémia székházában. Az esszé az *Alkotmány* két nappal későbbi számában jelent meg, és ott találjuk a Schütz Antal-féle összkiadásban is.¹⁸ Sík Sándor egyetemi előadásában így ír róla: [Prohászka] „nem tagadja a realitást, csak a saját maga számára való realitást korlátozza az átélt világra. Talán legköltőibben nyer kifejezést abban a kedves értekezésében, amely a Petőfi-társaságbeli székfoglalója is volt: *Mekkora mélység egy üres madárfészek?*” (ÖM 8: 146) Gyönyörű hasonlattal fejezi ki ezt a gondolatát: „Az eszmék vére az érzés.” (ÖM 8: 151)¹⁹

¹⁸Prohászka Ottokár
összegyűjtött munkái.
(Szerk. Schütz Antal.)
Szent István Társulat,
Budapest, 1928–1929.
(=ÖM) 8, 146–158.

¹⁹Sík Sándor: *Prohászka
Ottokár mint író.
Egyetemi előadások.
Szeged 1931/32
II. félév, 27.*

²⁰ASV Congr. Concist.,
Pos., Albareg., s.f. [III/1].

Szabó Szádok, aki a kuriális prelátusok számára — helyenként kivonatossan — latinra fordította a beszédet, máshogy vélekedett *Ani-madversiones* című bírálatában.²⁰ Szerinte Prohászka az „élet” fogalmát a monisták módjára használja (1); az értekezés középpontjában álló „ézés”, a *sensus* voluntarista, pszichologizáló felfogásban jelenik meg nála (2); mindkettőt az „evolúció” irányítja, ami „általános törvényként” szerepel, és nem látszik, hogy ennek a monista fejlődés-

tannak mi a kapcsolata az emberi szabadsággal és az isteni gondviseléssel (3); eltűnik a megismerés, az erkölcs, a művészet és kultúra objektivitása, mindent a „vak érzés”, az egyén és az evolúció irányít (4). Prohászka „nem látszik különbséget tenni az akarat, érzés, szenvedés, lélek és test között, természet és természetfeletti között, hanem mindent az érzéssel és az evolúcióval tesz egygyé és mos össze (5). A „hit fészke sem, melyben a szerző megnyugodni akar, mentheti meg őt a szubjektívizmustól, mivel e hitet a szerzőnél az érzés foglalja magában, és nem a természetfeletti megvilágosodás által megerősített intellektus...” (6) — sorjázta a kifogások.

**Szabó Szádok
Animadversiones
című bírálata**

Az észrevételek alapján az *Animadversiones* kertelés nélkül ki mondja: „Röviden: az értekezés nyíltan felkarolja a szubjektívizmus és a pszichológiai voluntarizmus tetszetős tanait, és relativizmushoz, valamint szkepticismushoz vezet”. Majd így folytatja: „Nem felesleges megjegyezni, hogy X. Piusz az »érzésen alapuló vallásosságot« és az »evolúció tanát« kemény szavakkal elítélte. A szerző ezzel mit sem törődve siet a nyilvánosság előtt hirdetni az evolucionizmus és relativizmus tanait”. Mind a *sensus religiosus*, mind a *principium evolutionis* említése kifejezetten a *Pascendi Dominicit Gregist* idézi, vagyis Prohászka nyilvánosan szembehelyezkedik a modernizmust elítélő enciklikával — szól a végkövetkeztetés. A *Sacrorum Antistitum* is megidéződik. Más közelmúltbeli példa alapján (a Katolikus Szemle 1912. november számából, 981–982) a bírálat készítője arra a következtetésre jut, hogy Prohászka „nyíltan ellene mondani látszik a Szentszék modernisták ellen, eskütételi kötelezettséggel párosuló határozatainak”.

Idézzük végül szó szerint az *Animadversiones* nagyon rosszul csengő záró bekezdését: „És jóllehet hozzáfűzhetjük, hogy a szerző feddhetetlen életű és buzgó püspök, és senki nincsen Magyarországon, aki vele szemben nyíltan fel tudna vagy akarna lépni, mivel személyére úgymond programként tekintenek, elég világosan megállapítható, hogy itt hatásos orvoslásokkal kell élni, nehogy a szerző nyilvános beszédei és írásai által a Magyarországon eddig még létező igazi katolikus érzületet lassanként meghamisítsa!” — hangzott a domonkos páter figyelmeztetése.²¹

²¹ASV Congr. Concist., Pos., Albareg., s.f. [III/2].

Szabó Szádok önszorgalomból született bírálatát és fordítását Esser tárta a Konzisztoriális Kongregáció elé 1913. július 16-án. Ugyanő javasolta, hogy kérjék ki az „esztergomi primás” véleményét. Ezt Gaetano de Lai latin fordításra írt feljegyzéséből tudjuk, aki már három nap múlva levélben fordult az új hercegprimáshoz, Csernoch Jánoshoz. Tudatta, hogy jelentették kongregációjának, miszerint Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök április 13-án beszédet mondott a *Petőfi „Irodalmi” Társaság* tagjává választásának alkalmából, mely beszéd egy napilapban napvilágot látott, és „nem csupán egyedinek, hanem a tévedésektől sem mentesnek tűnik”. Kérte Csernochot, hogy közölje, „mit kell gondolni erről a beszédről”, és hogy „mi az ügyben a véleménye”.²²

²²Fogalmazványa: ASV Congr. Concist., Pos., Albareg., s.f. [III/3].

Az a tény, hogy közvetlenül a püspökök felügyeletét ellátó Konzisztoriális Kongregáció intézkedett, azt mutatja: a Kúriában a kérdést már nem cenzúrai, hanem kifejezetten egyházfegyelmi ügyként kezelték, kiváltképpen az indexre tételt követő kétszeri szilenciumra intés után. Prohászka jövője megyéspüspökként két esztendő leforgása alatt már másodszor kerül egyik főpaptársa kezébe.

A hercegprímás bő egy hónap múlva válaszolt De Lainak. Esztergomban, 1913. augusztus 21-én kelt öt oldalas levélben vette védelmébe Prohászkat. Közölte, hogy újra elolvasta a szóban forgó értekezést, és ezúttal sem talált benne kifogásolni valót. Hosszasan védelmezi kollégáját. Teológiai, filozófiai érveket sorol elő (nyilván kapott segítséget is), és hangsúlyozza a kontextust: irodalmi körben elmondott, esztétikai dimenziókban mozgó beszédéről van szó. Leírja: nem tudatta a püspökkel ezt az újabb római lépést, nem kért tőle „hiteles magyarázatot”. A Szentszék iránt ugyanis teljes hűséggel és odaadással viseltetik, és „az efféle nyomozásban az iránta érzett bizalom hiányát látná”, ami teljesen letörné őt. Barátián, lelkesen méltatja, felemlíti több évtizedes személyes ismeretségüket, ecseteli papnevelő, apostoli, térítő tevékenységét és kiemeli népserűségét a legkülönbébb társadalmi osztályokban.

Csernoch hercegprímás levele

Elemzésében Csernoch aláhúzza, hogy nem teológiai traktátusról, hanem napilapban közétett szövegről van szó, amely külön nem definiálja a fogalmakat. Például a középpontban álló *sensus*: „érzés” „érzék”, „érzékelés”, „tapasztalat” fogalmát sem (közülük alább az első magyar jelentést használjuk a többi helyett is). Így ír: „Szívesen megvallom és megengedem, hogy a püspök úr az érzések erejéről túlságosan is merészen beszélt, amikor azoknak szuverén hatalmat tulajdonított, ám a szövegkörnyezetből kikövetkeztethető, hogy itt szónoki túlzásról (*»auxesis rhetorica«*) van szó, hiszen a szerző a legkevésbé sem állítja, hogy az értelem fényét vagy az akarat szabadságát az érzések teljesen elnyomnák, hanem csak hogy befolyásolják működésüket.” Emellett arra is felhívta a figyelmet, hogy a beszédet egyfajta udvariaskodó hízelgés is jellemzi a költészet iránt, és hogy a püspök „értekezése végén szépen és világosan — püspökhöz illően — mutatja be az Istentől kinyilatkoztatott eszmék (ideák) és igazságok mindenekfelett álló erejét”. Csernoch elemzésének zárómondata szerint Prohászka „nem mondja azt, hogy az emberi érzés a jövőendő élet egyetlen érve, hanem hogy ez is megerősíti azt, amit a hit tanít és bizonyít”.

A hercegprímás levele a következő állásfoglalással zárul: „Kijelentem Eminenciádnak, hogy Prohászka püspök költészeti előadása a katolikus hitnek semmit nem ártott, senkit sem botránkoztatott meg, és semmiféle vitát nem keltett Magyarországon. A teológusok közül eleddig senki sem lépett fel ellene nyilvánosan, és magánúton sem hallottam semmit sem ezen értekezés ellenében. Álláspontom tehát a következő: a püspököt eme költészeti fejtegetése miatt nem kell háborgatni, mivel nyilvánvaló tévedést nem követett el és a jám-

²³ASV Congr. Concist., Pos., Albareg., s.f. [III/4].

²⁴Egy válogatott listát még Prohászka életében kiadtak Magyarországon, a püspök három írását rajta találjuk. Müller Lajos S.J.: *A Római Index. Nevezetesebb tiltott könyvek jegyzéke. A könyvbírálatról és a könyvtilalomról szóló legújabb egyházi törvények ismertetésével.* (Katolikus Kultúrkönyvtár 8), Magyar Kultúra, Budapest, 1926, 84.

bor füleket nem sértette. Nézetem szerint az egész dolgot hallgatással mellőzni kell, és nem gondolom szükségesnek vagy hasznosnak, hogy ebben az ügyben bármiféle különleges rendelkezés szülessen. Ha mégis úgy tetszene Eminenciádnak, szívesen felhívom arra a püspök úr figyelmét, hogy a jövőben nagyobb gondossággal válogassa meg a szavakat, melyekkel kifejezi magát, és előzetesen nyilvánítom, hogy ez a figyelem nem marad hatás nélkül. Már amikor egyéb írásainak olvasását a Szent Index Kongregáció tiltólistára tette, panaszkodott nekem, hogy előzőleg semmilyen figyelmeztést nem kapott, amit pedig mind magához, mind püspöki méltóságához illőnek tart.”²³

Csernoch hercegprímás sorai a Prohászkaival szembeni római eljárások végpontját jelentették. De Lai lakonikusan csupán annyit jegyzett fel a levél elejére, hogy világosnak tartja az érsek „konklúzióját”, és hogy ebben az értelemben válaszoljanak neki, valamint hogy tartalmát közöljék Esserrel is. Prohászka hamarosan, 1913. szeptember végén Rómába utazott, ahol audiencián fogadta őt X. Piusz. A kihallgatás erkölcsi rehabilitálását jelentette. Műveit ugyanakkor nem vették le a tiltott könyvek jegyzékéről, és egészen annak 1965. évi megszűnéséig rajta maradtak.²⁴

✱

Összefoglalás

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy az eddigi ismeretekkel ellentétben nem pusztán „Index-ügyről” volt szó, Prohászka Ottokár Rómában egy még súlyosabban kihívás előtt állt. Az 1911-es kuriális eljárás valódi motivációja a példastatuálás, Prohászka kánoni megfosztása megyéspüspöki hivatalától. Az indexre tétel ehhez esz-köz csupán és nem cél. Nemcsak elhallgattatni kívánták, nem csupán „kiiktatni a katolikus közéletből” (ez inkább az esztergomi *Vigilantia*-bizottság tagjainak terve lehetett), a Kúriában magából az egyházkormányzatból is el kívánták távolítani. Ez magyarázza, hogy az indexre tétel előtt miért nem kérnek tőle magyarázatot kifogásolt írásai értelméről, noha XIV. Benedek előírása szerint tőle mint püspöktől kifejezetten kérni kellett volna. Ehelyett az Index Kongregáció 1911. június 5-ei, jól ismert dekrétumában egyenesen olvasásuk tiltása és az a határozat szerepel, hogy erről az Allamtitkárságot, vagy a Konzisztoriális Kongregációt tájékoztatni kell. Utóbbi kitétel fontosságát, valós célját és értelmét mostantól látjuk világosan. 1913-ban újabb kifogásolt írását már nem is tárgyalja az Index Kongregáció, a székesfehérvári püspök mint „visszaeső” kapcsán rögvést a Konzisztoriális Kongregáció intézkedik. A jövőben inkább tehát Prohászka „indexre tételéről és meghiúsult letételéről”, illetve „Index- és Konzisztoriális-ügyéről” kell beszélnünk. A tény, hogy a Konzisztoriális-ügy mindeddig homályban maradt, és nem járt súlyosabb következményekkel, két esztergomi érsek, Vaszary Kolos és Csernoch János érdeme.²⁵

²⁵A felhasznált fontosabb vatikáni források kiadása, magyar fordítása: Mózessy Gergely (szerk.): *Prohászka-tanulmányok, 2015–2017.* Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2017, 268–319. Néhány faksimile: <http://institutumfraknoi.hu/repository/prohaszka>. – Készült az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban.

